

контекст їхнього розгортання. Концепція Ж.-П. Сартра є потужним інструментом для діагностики криз сучасної цифрової суб'єктивності. ТікТок, як квінтесенція сучасної споживацької культури, конструює ідеально комфортний простір для «неширості», в якому відповідальність за вибір делегується машинному інтелекту, а екзистенційна тривога розчиняється в потоці перманентної мікро-стимуляції. Збереження онтологічного статусу людини як вільного «проєкту» вимагає демістифікації цієї цифрової гетерономії, повернення до усвідомлення власної абсолютної свободи та прийняття етичної відповідальності за своє буття і буття Іншого.

Література

1. Борінштейн Є., Городнюк Л. Філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis як онтологічної системи «людина-гаджет». *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. 2024. Вип. 33. С. 15–21.
2. Горохова І. В. Екзистенціали людського буття в умовах віртуалізації соціального простору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2021. Вип. 64. С. 45–53.
3. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 854 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-33>

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ У ПРЕДМЕТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Шамша І. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Питання про предмет філософської антропології постає актуальним й по сьогодні. Традиційний філософський дискурс був орієнтований на трансцендентальний суб'єкт, проте може скластися враження, що філософська антропологія, хоча вона й називається «філософською», орієнтована, якщо можна так висловитися, на не-трансцендентальний

суб'єкт. Трансцендентальний суб'єкт, таким чином, постає, свого роду, «наріжним каменем», який дозволяє відрізнити філософське від нефілософського. Спробуємо розібратися в цьому.

Дослівно – трансцендентальний, це «такий, що переступає», «крокує». Трансцендентальний суб'єкт «переступив» через себе психофізіологічного і опинився в сфері символічного. У.Джемс називав трансцендентальний суб'єкт «всезагальним суб'єктом». Це дуже влучно сказано, бо із звичайної цієї-ось людини, людина, начебто, «перетворюється» на людину взагалі, людину як таку. Трансцендентальний суб'єкт пов'язаний із сутністю людини, зі сходженням до цієї сутності, а отже – із людським буттям, бо буття (за думкою Платона) – це існування із сутністю. Співвідношення між цими суб'єктами прекрасно розкривається завдяки латинським поняттям, які за середніх віків утворювали онтологічний словник: буття – *esse*, сутність – *essentia*, існування – *existentia*. Цей, так сказати, «трикутник» онтологічних понять дає можливість зрозуміти і онтологічні побудови, і співвідношення, так би мовити, «суб'єктів» в людині. Є просте існування, яке пов'язане з життям тіла, в якому живе душа, а є – існування із сутністю, коли життя душі і тіла спрямовується свідомістю (зокрема – рефлексивною свідомістю). Така логічна конструкція в розумінні людини притаманна традиційному філософському дискурсу.

Також, трансцендентальний суб'єкт є елементом ще однієї трійці понять, які народжуються у онтології: є світ земний (подейбичний), а є небесний (потойбічний); трансцендентальний суб'єкт «пов'язує» ці світи, він посередник між ними. В єдності та логіці цих понять трансцендентальний суб'єкт, це той суб'єкт, який здійснюється над фізичним світом, щоб сягнути світу трансцендентного. Ця онтологічна конструкція властива об'єктивному ідеалізму Платона, Августина Блаженного, ідеалізму І. Канта та Г.В.Ф. Гегеля. Строго кажучи, використання поняття трансцендентального суб'єкта з логічною необхідністю передбачає визнання трансцендентної реальності – буде це бог, або філософські еквіваленти бога (нус Анаксагора, абсолютна ідея Г.В.Ф. Гегеля, річ у собі І. Канта тощо). Але, й атеїстичний світогляд не заперечує трансцендентного – трансцендентним тут постає світ людської культури.

Оскільки трансцендентальний суб'єкт постає ознакою традиційного філософського дискурсу, виникає запитання: а чи може антропологія бути філософською? «Антропос» в перекладі означає «людина». Проте, весь філософський дискурс тисячоліттями був орієнтований на пізнання людини. Значить, антропологію повинна цікавити «інша» людина, ніж філософію, інші аспекти людського. Популяризація антропології в другій половині XIX століття, як відомо, пов'язана з

виникненням і розвитком тієї галузі знання, яка в британській традиції називається «соціальною антропологією». Це знання про біологічну еволюцію людини та прото-соціальні колективи. Розвиток цієї галузі знання пов'язаний з тим, що європейські дослідники почали виїжджати в племена, яких не торкнулася людська цивілізація, спостерігати за ними, та робити висновки щодо розвитку людської культури та цивілізації. Першим таким дослідником був Л. Леві-Брюль, а пізніше його справу продовжили К. Леві-Стросс, К.Г. Юнг, та інші. К.Леві-Стросс значний час свого життя провів в племенах, результатом чого постала велика кількість праць, в яких зафіксовано його спостереження. Він заснував напрям в антропології, який отримав назву «структурної антропології» – це французький варіант соціальної антропології.

Отже, популяризація та розвиток антропології в другій половині ХІХ століття здійснювалися як розвиток не-філософського знання, так сказати, не-філософської антропології, яка займалася дослідженнями зовнішніх аспектів людського світу та людини.

Але найважливіше зрозуміти саму тенденцію – шукати в людині щось, що буде альтернативним традиційному предмету зацікавленості дослідників. Такою альтернативою в філософському дискурсі, який традиційно був раціоналістичним дискурсом, орієнтованим на дослідження розуму, постала душа людини – та реальність, яка до цього, майже ігнорувалася філософією.

Традиційний філософський дискурс був орієнтований на дослідження буття людини, яке розумілося як *існування із сутністю*. Не дослідженим залишилося *існування без сутності*. В латинській мові існування – це *existentia*, ось на її дослідженні і зосередились дослідники на початку та в першій половині ХХ століття. І ця зосередженість навіть виразилася у виникненні та оформленні великого та впливового напрямку у філософії – екзистенціалізму (дослівно – філософії існування). На думку екзистенціалістів, існування, набагато важливіше ніж буття, проте, питання яке ми поставили, все одно залишається без відповіді: чи може бути антропологія філософською? Адже існування – це існування психофізіологічного суб'єкта, який, на відміну від трансцендентального, не може бути всезагальним. Це значить, що в такому знанні не може бути нічого філософського.

Як відомо, філософський дискурс з давніх давен був орієнтований на розділення реальності на справжню і несправжню. Можна сказати, що у цій розбіжності він і виник, оскільки передбачає розуміння того, що світ не такий, яким здається. Це розуміння ознаменувалося появою категорії буття, яка постала інструментом мислення, що уможливило відмежування справжнього від несправжнього.

Це означає, що якщо в існуванні, або в душі людини відокремити справжнє від несправжнього, то з'явиться і філософський ракурс дослідження цього предмету. Саме тому, на наш погляд, і виникає концепція *автентичного існування* завдяки фундаментальній онтології М. Гайдегера. У філософському світі і по сьогодні точаться дискусії – чи можна М. Гайдегера відносити до екзистенціалістів? Адже головне поняття, центр фундаментальної онтології – *dasein* постає трансцендентальним, а не психофізіологічним суб'єктом. Хоча німецьке слово «*dasein*» дослівно перекладається як «тут-і-зараз-буття» (тобто, існування), М. Гайдегер має на увазі трансцендентальний суб'єкт, а не психофізіологічний. Керуючись наведеною вище логікою, можливість віднести М. Гайдегера до екзистенціалістів, все ж таки, є. Тим більше, що він наполягав на заміні категорій екзистенціалами (способами людини бути). Проте, фундаментальна онтологія М. Гайдегера раціоналістична, вона спирається на свідомість (предметну та рефлексивну). Якщо ж справжнє і несправжнє існування виокремлювати стосовно душі людини, то отримуємо якраз філософську антропологію, і тут більше в нагоді стануться дослідження і думки К.Г. Юнга, ніж М. Гайдегера. Тобто, якщо в центр дослідження поставити не людину як свідому істоту, а як живу істоту, отримуємо предмет філософської антропології. Живу – це не означає несвідому. Що ж стосується існування, то воно наступним чином пов'язане з душею – воно і є процес її життя.

Автентичне існування дозволяє зрозуміти, що саме цікавить філософську антропологію в людині, бо існування може бути й неавтентичним – коли людина не живе, а через неї щось «проживається»: ідеологічні, господарські металні проекти тощо.

В навчальному посібнику «Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи» (2009), Г.І. Волинка в тих розділах, в яких він брав участь, разом з іншими співавторами, дуже високо оцінює спроможність людини трансцендуватися, трансцендентальну природу людини (див. наприклад [1, с. 208, 209, 212, 213, 216, 222–225]). В розділі «Походження філософії, її функції і розділи» висловлюється думка, що живопис первісних людей – це спроба «здійнятися» над буденністю, «торкнутися» чогось позаприродного [1, с. 11].

На можливості душі трансцендуватися неодноразово наголошується: «Душа імпульсивна і водночас пульсація душі народжує бажання пізнати себе і світ, виділяє людину із загалу і залучає її до належного» [1, с. 220]. Тобто, в єдності суцього та належного, душа людини не обмежується одним лише суцям. А це й створює методологічну можливість розділити існування на автентичне

та неавтентичне. Трансцендентним для душі постає світ людської культури, мистецтво, наука тощо.

Г.І. Волинка доклав значний та вагомий внесок у розвиток української філософської думки, в розуміння усієї суперечливості та багатоманітності проявів людини. Його тексти просякнуті невідбутною екзистенційною тугою та світлом розуму – є на що орієнтуватися новим поколінням філософів.

В цілому, можна зазначити, що душа людини, як предмет філософської антропології, спроможна створювати трансцендентальний суб'єкт, не гірше, а то й краще за розум. Саме ця спроможність уможливорює предмет філософської антропології як галузі філософського знання.

Література

1. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи : Навч. посібник / В.П. Андрущенко, та ін. ; за ред. Г.І. Волинка. Київ : Каравела, 2023. 368 с.